

UOT 94

**İKRAM AĞASIYEV**

*tarix elmlər doktoru, professor,  
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu*

**SEYİDMƏMMƏD MƏMMƏDZADƏ**

*AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun doktorantı  
TarixVeOnunProblemleri@gmail.com*

## **KUBAN XALQ RESPUBLİKASININ YARANMASI, FƏALİYYƏTİ VƏ SÜQUTU**

*Məqalə Şimali Qafqazda 1918-1920-ci illər arası mövcud olmuş Kuban Xalq Respublikasının tarixinə həsr olunmuşdur. Məqalədə Kuban respublikasının tarixi-coğrafiyası, əhalisi, daxili və xarici siyasəti haqqında elmi ictimaiyyətə az məlum olan məlumatlar verilir. Müəlliflər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə eyni illərdə mövcud olmuş bu gənc respublikanın yaranma, fəaliyyət xüsusiyyətlərini araşdırmış, onun süqutuna gətirən amilləri göstərmişlər.*

*Açar sözlər: "Könüllü Ordu", Azərbaycan, Denikin, Biçeraxov, Dağ Respublikası, ağ hərəkət, Xoyski.*

*Giriş.* Məqalə Rusiya imperiyası dağıldıqdan sonra Qafqazda yaranmış gənc dövlətlərdən birinə-Kuban Xalq Respublikasının tarixinə həsr olunmuşdur.

Kuban ölkəsinin adı bu ərazidə axan Kuban çayının adından götürülmüşdür. Tarixdə bu çayın adı müxtəlif formalarda göstərilərsə də, son minillikdə yalnız Kuban adı işlədilir ki, bu söz də ərazidə yaşayan Qaraçay və Balkar xalqlarının dilində “koban” yəni “çay” və yaxud “böyük çay” deməkdir. Kuban adının bu ərazilərdə yüzillərlə yaşamış qıpçaq tayfalarının öz adından, yəni “kuman”adından yarandığını iddia edən baxışlar da mövcuddur (10).

Kuban Respublikasının əraziləri indiki Rusiya Federasiyasının cənubunu, Qafqazın şimali-qərbinə əhatə etmişdir. Mövcud olduğu dövrdə qərbdən Qara və Azov dənizi ilə əhatələnən Respublika şimaldan Böyük Don Qoşunu-Don Respublikası, şərqdən Dağlı Respublikası və cənubdan Gürcüstan Demokratik Respublikası ilə həmsərhəd idi. Respublika ərazilərində Rusiya imperiyası dövründə (1860-1917-ci illərdə) Kuban vilayəti mövcud olmuşdur ki, 1897-ci ilin əhalinin siyahıya alınmasının nəticələrinə görə bu vilayətin ərazisi 86,64 min kv.km və əhalisinin sayı 1,92 mln. olmuşdur. 1918-1919-cu illərdə Kuban vilayəti ərazilərindən savayı Azov dənizi sahili bəzi kazak əraziləri də Respublikaya daxil edilmiş və ərazi 94 min kv.km çatmışdır. Əhalisinin 47,36 %-ni ukraynalılar, 42,56%-ni ruslar, yerdə qalanları isə balkarlar, qaraçaylar, almanlar və s. təşkil edirdi (7). XIX əsrin sonlarına yaranan bu etnik durum Kuban Respublikası dövründə də əhəmiyyətli dəyişikliyə uğramışdır. Rəsmi dövlət dili kimi Ukrayna və rus dilləri işlədilir. Siyasi quruluşuna görə parlament respublikası olan bu dövlətin paytaxtı əsaslı hələ 1793-cü ildə qoyulan Yekaterinodar (indiki Krasnodar-**müəllif**) şəhəri idi. Yekaterinodardan savayı Kuban respublikası ərazisində Soçi, Novorossiysk, Anapa, Yeysk, Maykop kimi böyük şəhərlər var idi.

**Mövzunun aktuallığı** ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, keçmiş Rusiya imperiyası ərazilərində Vətəndaş müharibəsi dövründə (1918-1920) müxtəlif siyasi qüvvələrin bolşevizmə qarşı mübarizədə məğlubiyyəti və bu uğursuzluğun səbəblərinin araşdırılması həmişə aktualdır. Çünki Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Kuban Xalq Respublikası və keçmiş Rusiya imperiyası ərazilərində yaranan sair gənc dövlətlərin süqutunun səbəblərindən ən başlıcası anti-bolşevik qüvvələr arasındakı ziddiyyətlər, onların bir araya gələ bilməməsi olmuşdur ki, bu səhvlər Sovet hakimiyyətinin sonrakı illərində bütün SSRİ xalqlarına, o cümlədən Şimali Qafqazda yaşayan əhaliyə minlərlə qurbanlar hesabına başa gəlmişdir.

Azərbaycan tarixşünaslığında ilk dəfə Kuban Xalq Respublikasının tarixinə həsr olunması tədqiqatın **elmi yeniliyini** şərtləndirir. Məqalədə Kuban Xalq Respublikasının yaranmasının tarixi şərtləri, yaranması, fəaliyyəti və süqutunun səbəbləri araşdırılır. Tədqiqatın **məqsədi** 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Kuban Xalq Respublikasının yaranışından süqutuna qədərki tarixini yığcam

çəkildə araşdırmaq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə müqayisədə onun fəaliyyətində özünü büruzə verən etno-siyasi və regional xüsusiyyətləri üzə çıxarmaqdır ki, bu da həmin dövrdə istər Azərbaycanda, istərsə də, ümumən Şimali Qafqazda gedən mürəkkəb məsələlərə aydınlıq gətirilməsinə yardımçı olacaqdır.

*Əsas mətn.* 1917-ci il 27 fevral tarixdə Fevral burjua-demokratik inqilabının qələbəsi nəticəsində 304 il Rusiyanı idarə edən Romanovlar sülaləsi devrildi. İri sənayeçilərin, torpaq sahiblərinin, orta burjuazıyanın maraqlarına uyğun olaraq Müvəqqəti hökumət və cəmiyyətin yoxsul təbəqələrinin maraqlarının müdafiəçisi kimi çıxış edən Fəhlə Deputatları Sovetləri hakimiyyətə gəldi. Beləliklə, Rusiyada ikihakimiyyətlik bərqərar oldu.

Müvəqqəti hökumət yerlərdə öz hakimiyyət orqanlarını yaradırdı və 1917-ci ilin aprel 17-də Kuban vilayətinin mərkəzi olan Yekaterinodarda Kuban Kazak Qoşunlarının daxili idarəetmə orqanı kimi Kuban Radası yaradıldı. Özünü Kubanda ali dövlət orqanı elan edən Kuban Radası, həmçinin başda A.P.Filimonov olmaqla Müvəqqəti kazak hökuməti də yaratdı. Bu hökumətin əsas vəzifələri kazak silkinin maraqlarını müdafiə etmək, kazak olmayanlar tərəfindən onların torpaqlarının ələ keçirilməsinin qarşısını almaqdan ibarət idi. Gündəlik fəaliyyətində Kuban Radası Müvəqqəti hökumətin qərarlarını əsas götürürdü. Hələ Müvəqqəti hökumət dövründə Kuban Radası iclaslarındakı Rusiyanın gələcək dövlət quruluşu ilə bağlı müzakirələr aparılırdı və Rusiyanın yeganə mümkün dövlət quruluşu forması kimi federal, demokratik respublika göstərilirdi. Bu məsələ ilə bağlı Radanın üzvü Makarenko demişdir: “Federasiya ucsuz-bucaqsız dövlətimizdə yaşayan hər bir millətə öz müqəddəratını təyin etmək imkanı verə bilər və bu, bütün dövlətin rifahının ən etibarlı təminatıdır” (8, s.58).

25 oktyabr 1917-ci il tarixdə Petroqradda Sovet hakimiyyəti elan olundu və tezliklə Sovet hakimiyyəti əyalətlərdə bərqərar olmağa başladı. Artıq 1917-ci ilin noyabrında Sovet hakimiyyəti Qaradəniz quberniyasında (Tuapse), dekabrda isə Novorossiyskdə qalib gəldi.

1917-ci ilin Oktyabr çevrilişindən və Müvəqqəti hökumətin ləğv edilməsindən sonra noyabr ayında Kuban Radası özünü Kuban vilayətində ali dövlət orqanı elan etməklə bərabər Kuban Qoşun Radasından Kuban Diyar Radasına çevrildiyini elan etdi. Diyar Radası öz üzvlərindən ibarət daimi fəaliyyət göstərən Kuban Qanunverici Radasını yaratdı. Kuban Qanunverici Radası Kuban Diyar hökumətini yaratdı və bu hökumətin sədri L.L.Bıç idi (8, s.8). Tezliklə antibolşevik mövqedə dayanan Kuban hökuməti Cənubi Qafqaz Komissarlığı ilə əlaqələr yaratdı. Eyni zamanda, Kubanda bolşeviklər də fəaliyyətini gücləndirmişdi. 6-8 dekabr 1917-ci il tarixdə Qaradəniz quberniyası Sovetlər qurultayı baş tutdu. Bu qurultayda A.İ.Rubinin başçılıq etdiyi bolşeviklər üstünlük təşkil edirdilər. 1918-ci ilin yanvarında Armavirdə, Maykopda, Tixoretskidə, Temryukda və Kubanın başqa stanitsalarında sovet hakimiyyəti bərqərar oldu.

*Kuban Xalq Respublikasının yaranması və fəaliyyəti.* 28 yanvar 1918-ci il tarixdə Kuban Diyar Hərbi Radasının başçısı N.S.Ryabovol keçmiş Kuban vilayəti ərazilərində Kuban Xalq Respublikasını elan etdi. Bu respublika gələcək Rusiya Federativ Respublikasının tərkibinə daxil olmalı idi. Lakin Rusiyada sovetləşmənin sürətlə getməsi və Rusiya Federativ Respublikasının yaranmasına ümidlərin azalması fonunda 16 fevral 1918-ci il tarixdə Kuban Xalq Respublikası özünü müstəqil elan etdi (3, s. 435). Kuban Xalq Respublikasında qanunverici orqan funksiyasını Kuban Diyar Radası (Şurası) və Kuban Qanunverici Radası yerinə yetirirdi. İcra hakimiyyətinə Baş Ataman başçılıq edirdi. O, eyni zamanda qoşunların Ali Baş komandanı vəzifəsini də yerinə yetirirdi. Baş Ataman Diyar Radası tərəfindən 4 illik müddətə seçilirdi. Hökumət Baş Ataman tərəfindən yaradılırdı və Qanunverici Rada qarşısında hesabat verirdi (3, s.435). Respublikada əsas nüfuzlu siyasi qüvvələr “qaradənizlilər” və “xəttçilər” sayılırdı. “Qaradənizli”lərin bir qismi Ukrayna separatizmi mövqelərində dayanırdığı halda, “Xəttçilər” rusdilli kazaklardan ibarət idi və onlar “vahid və bölünməz Rusiya” mövqeyini müdafiə edirdilər. “Xəttçilərin” və Kuban zabitlərinin bir hissəsi Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələrini (BCİOP) dəstəkləyirdi.

Siyasi parçalanma Kuban Respublikasının siyasi sabitliyinə də öz təsirini göstərmişdi. Respublikanın 2 illik mövcudluğu dövründə 3 ataman və 5 hökumət başçısı dəyişmişdi. Hökumətin tərkibi isə 9 dəfə dəyişmişdi. Respublikanın siyasi vəziyyətini mürəkkəbləşdirən amillərdən biri də cəmiyyətdə mövcud olan sosial qarşıdurma idi. Kazak təbəqəsi, hansı ki, əhəlinin 50%-ə qədərini təşkil

edirdi, torpaq fondunun 80%-ni öz əlində cəmləşdirmişdi. Kazakların “priqorodniye” adlandırıdığı kəndlilərə isə torpaqların yerdə qalan 20% düşürdü, baxmayaraq ki, onlar əhalinin 50%-dən çoxunu təşkil edirdilər. “Priqorodniy” sözü “başqasının torpağını çəpərləyib özünə qatan” deməkdir (2, s.614) və kazaklar hesab edirdilər ki, kəndlilərin torpaqları keçmişdə kazaklara məxsus olmuş, zaman-zaman Kubana köçüb gələn kəndlilər onların torpağını mənimsəmişlər. Kəndlilər (“priqorodniye”) hətta seçib seçilmək hüququndan məhrum idilər.

Kubanda bolşeviklərin ekspansiyası getdikcə güclənirdi. Bolşeviklər Kuban Cənub inqilab ordusunu yaratdılar ki, onun da qərargahı Krimskaya stanitsasında yerləşirdi. Tez bir zamanda inqilabi tədbirlər həyata keçirildi: sənaye müəssisələri, mülkədar malikanələri, milliləşdirildi. Kazak olmayan və gəlmə adlandırılan əhaliyə torpaq paylandı. Siyasi sahədə də dəyişikliklər həyata keçirildi - köhnə dövlət aparatı yenisi ilə əvəz edildi. 1918-ci ilin yanvar, fevral aylarında Kubanın bir hissəsini ələ keçirən bolşevik Qırmızı qvardiyası və 39-cu Piyada diviziyasının hissələri 14 mart 1918-ci il tarixdə Kubanın paytaxtı Yekatinodara hücumu keçidilər. Bu dövrdə Kuban kazakları neytral qalmağa üstünlük verdilər, bolşeviklərlə ağların mübarizəsində heç bir tərəfi müdafiə etmədilər və adı çəkilən tərəflərin hərbi birləşmələrinə daxil olmaqdan imtina etdilər. 10-13 mart 1918-ci il tarixdə Tuapsədə Qaradəniz vilayəti ərazisində mərkəzi Novorossiysk olmaqla Qaradəniz Sovet Sosialist Respublikası elan olundu. 28-30 may 1918-ci il tarixdə Kuban və Qaradəniz sahilinin III Fövqaladə Sovetlər qurultayı Qaradəniz Sovet Sosialist Respublikası ilə Kuban Sovet Respublikasının birləşməsi haqqında qərar qəbul etdi və yeni respublika Kuban-Qaradəniz Sovet Respublikası adlandırıldı.

Ağır vəziyyətə düşən Kuban Diyar hökuməti 30 mart 1918-ci ildə Novodmitriyevskoye stanitsasında “Könüllü Ordu” komandanı general L.Q.Kornilovla ittifaq bağladı və 3 minlik Kuban Ordusu “Könüllü Ordu”-nun tərkibinə daxil oldu (4, s.325). 1918-ci ilin baharından payızına qədər Kubanın çox hissəsi bolşeviklərin hakimiyyəti altında qaldı. Bolşeviklər kazaklara məxsus torpaqları milliləşdirir, onu kəndlilərə pulsuz paylayırdılar ki, bu da kazaklarla kəndlilər arasında qanlı toqquşmalara səbəb oldu. 23 iyun 1918-ci il tarixdə Novoçerkassıda Kuban hökumətinin iclası keçirildi. İclasda əsas müzakirə olunan bir məsələ var idi - Kuban hökuməti daha çox hara meyl etməlidir - Ukraynaya, yoxsa “Könüllü Ordu”ya. İclasda səs çoxluğu ilə daha çox “Könüllü Ordu” ilə yaxınlaşma xətti qəbul olundu.

1918-ci ilin payızında kazak ərazilərinin böyük hissəsi bolşeviklərdən azad edildi. Bundan sonra “Könüllü Ordu” rəhbərliyi ilə kazak siyasi liderləri arasında ziddiyyətlər daha da kəskinləşməyə başladı. Yerli kazak əhalisinin maraqlarını müdafiə edən kazak liderlərin fəaliyyəti “Könüllü Ordu” rəhbərliyinin fikri ilə toqquşurdu və onlar Denikin “vahid və bölünməz Rusiya” siyasətinə qarşı çıxırdılar. Don və Kuban kazaklarının “Könüllü Ordu” rəhbərliyinə qarşı çıxması ordu komandanı general A.İ.Denikin kazak rayonlarının daxili işlərinə qarışmasına gətirirdi. 1 noyabr 1918-ci il tarixdə Yekaterinodarda Kuban Radasının açılışı günü Denikin nitq söylədi. O, nitqində bütün qüvvələri bolşevizmə qarşı birləşməyə çağırırdı və gələcəkdə Rusiya dövlətinin muxtariyyətlərdən ibarət olacağını, kazakların əsrlərlə formalaşan yaşam tərzinə qayğı ilə yanaşılacağını bəyan etdi (8, s.17). Ancaq kazak rəhbərləri, eləcə də general P.N.Krasnov Denikin bəyanatına inanmır, onu “siyasi oyun” hesab edirdilər. Bu barədə P.N.Krasnov yazırdı ki, “general Denikin bayrağında vahid və bölünməz Rusiyadan savayı heç nə yoxdur”.

1918-ci il dekabrın sonunda bolşevizmə qarşı olan bütün qüvvələr tərəfindən general A.İ.Denikin Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələrinin və Don ordusunun Baş komandanı kimi qəbul edildi. Kazakların general Denikinə güzəştə beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrlə bağlı idi. Kubanda, Donla müqayisədə Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələrinə münasibət daha kəskin idi. Çünki Kubanda müstəqilliyə can atan qüvvələr daha ağır çəkiyə malik idilər. A.İ.Denikin də Kuban kazaklarına xüsusi münasibət göstərir, hər vasitə ilə onların müstəqillik meyllərinin qarşısını almağa çalışırdı. Məsələn “Könüllü Ordu” tərkibində ayrıca Don Ordusu olduğu halda, Denikin Kuban ordusunun yaranmasına icazə vermir (4, c.326).

1919-cu ilin yazında Kuban hökuməti qonşu dövlətlərlə əlaqələr yaratmaq fəaliyyətinə başladı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti keçmiş Rusiya ərazilərində yaranan yeni dövlətlərlə, o cümlədən Kuban Xalq Respublikası ilə əməkdaşlığa xüsusi önəm verirdi. Nazirlər Kabinetinin sədri və Xarici İşlər Naziri F.X.Xoyskinin 3 aprel 1919-cu il tarixli əmri ilə doktor Cəfər bəy Rüstəmbəyov Azər-

baycan Xalq Cümhuriyyətinin Kuban Xalq Respublikasında diplomatik nümayəndəsi kimi təsdiqləndi (1, v.1). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə Kuban Respublikasının daha sıx əməkdaşlığına Denikin və “Könüllü Ordu” əngəllər yaradırdı. Kuban kazak hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinə nəzarəti gücləndirmək üçün “Könüllü Ordu”nun komandanı general Denikin mütəmadi olaraq onların daxili işlərinə qarışırdı ki, bu da kazakların narazılığına səbəb olurdu.

Kuban respublikası ilə Denikin arasında ziddiyyətlər 13 iyun 1919-cu il hadisəsindən sonra daha da kəskinləşdi. Həmin gün Kuban Diyar Radasının sədri N.Ryabovol Denikinün ünvanına kəskin çıxış etdi və bu çıxışına görə N.Ryabovol Rostovda denikinçilər tərəfindən güllələndi. 14 iyun 1919-cu il tarixində keçirilən iclasında Kuban Radası N.S.Ryabovolun ölümünü bütün Kuban diyarı üçün ağır itki kimi qiymətləndirdi (9, s.352). N.Ryabovolun öldürülməsi Kubanda kütləvi narazılığa səbəb oldu və Kuban kazakları Denikinün “Könüllü Ordu”sunu tərk etməyə başladılar (5, s.58-67).

1919-cu ilin payızında Kuban Diyar Radası Rusiyadan ayrılmaq xətti götürdü. Qonşu Gürcüstanla və Ukrayna Xalq Respublikası ilə fəal şəkildə danışıqlara başladı. Eyni zamanda Kuban Respublikasının nümayəndələri millətlər liqasında Kuban Xalq Respublikasının bu quruma qəbulu haqqında məsələ qaldırdılar və Dağlı Respublikasının nümayəndələri ilə müqavilə bağladılar, Ağ hərəkəti açıq meydan oxuyaraq Gürcüstan və Petlyura ilə əlaqələr yaratdılar. Cəbhədə vəziyyətin gərginləşməsi və Kuban Radasının Qaradənizli hissəsinin Denikinə qarşı təbliğatı general Denikini məcbur etdi ki, Kuban kazaklarına qarşı qəti hücum keçsin. Kuban Qanunverici Radası Denikin tərəfindən ləğv edildi, onun ən tanınmış 10 üzvü həbs olundu. Kuban Radasında təmsil olunan qaradənizli deputatlar Vrangelin əmri ilə hərbi-səhra məhkəməsi tərəfindən güllələndilər. Ancaq Kuban rəhbərliyi ilə Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələri arasında mübarizə bitmədi. Qanunverici Radanın ləğvindən heç iki ay keçməmiş o, yenidən bərpa edildi və Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələrinə edilən bütün güzəştlər ləğv edildi (18). Kuban kazaklarının Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələrini tərk etməsi Denikin ordusunun döyüş qabiliyyətinin aşağı düşməsinə səbəb oldu.

*Kuban Xalq Respublikasını süqutu.* 1920-ci ilin əvvəllərində Rusiyada gedən Vətəndaş müharibəsinin bütün cəbhələrində köklü dəyişikliklər baş verdi. Bolşeviklər yanvarın 2-də Tsaritsanı, 8-də isə Rostovu ələ keçirərək Cənub cəbhəsində Denikinün qoşunlarını sıxışdırmağa nail oldular. 1920-ci ilin fevralında və martın əvvəllərində cəbhədə Qırmızı Ordu daha da fəallaşdı və hücum keçdi. Eyni zamanda Denikindən narazı Kuban kazakları “Könüllü Ordun”nu tərk etməyə başladılar. Kuban kazaklarının “fəaliyyətinin qarşısını almaq üçün Denikin Kubana “qayda-qanun” dəstələri göndərirdi. Bu Kuban kazaklarını hiddətləndirdi və onlar Denikin ordusunun Kubanı tərk etməsi tələbini irəli sürdülər. Kazaklar etiraz əlaməti olaraq bolşeviklərin tərəfinə keçməyə başladılar (6, s.315-316). 1920-ci il 3 mart tarixdə Qırmızı Ordu Kuban-Novorossiya əməliyyatına başladı. Könüllülərdən ibarət korpus, Don və Kuban orduları geri çəkilməyə başladılar və 17 mart 1920-ci il tarixdə Qırmızı Ordu Yekaterinodara daxil oldu, Kuban ordusu Gürcüstan sərhədlərinə sıxışdırıldı. Kuban Xalq Respublikası, Kuban hökuməti və Kuban kazak qoşunları ləğv edildi. Kubanda sovet hakimiyyəti bərqərar oldu. Kuban Qaradəniz sahili ərəzilərlə birləşdirildi və 29 mart 1920-ci il tarixdə mərkəzi Yekaterinodar olmaqla RSFSR-in tərkibində Kuban-Qaradəniz vilayəti yaradıldı.

Kuban Xalq Respublikasının və digər Şimali Qafqaz dövlətlərinin süqutundan sonra bolşeviklər üçün Cənubi Qafqaza yol açılmış oldu. Bu hadisələrdən bir necə həftə sonra XI Qızıl Qrdun Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini də işğal etdi.

*Nəticə.* Kuban Xalq Respublikası iki ildən artıq bir dövrdə fəaliyyət göstərdi və bu dövrdə Kuban siyasi rəhbərliyi milli azadlıq hərəkatının lideri rolunu yerinə yetirməyi bacarmadı. Kuban hökumətlərinin xarici siyasətindəki qeyri -müəyyənlik Kuban Xalq Respublikasının inkişafına mane oldu. Həm Antanta ölkələri, rus bolşevikləri, həm də rus ağ qvardiyası Kubanın müstəqilliyini inkar etdilər.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Gürcüstan Demokratik Respublikası və sair yeni yaranan milli dövlətlərdən fərqli olaraq Kuban rəhbərliyində tarixi məsuliyyəti üzərinə götürəcək və Rusiya İmperiyasının dağılmasının əlverişli şəraitində Kuban əhalisini müstəqil bir dövlət həyatına aparan nə bir lider, nə də bir siyasi partiya yox idi. Kubanın müstəqilliyi, Konstitusiyasının qəbul edilməsi - bütün bunlar Denikinün satellitinə çevrilən, ümumrusiya hakimiyyətinin bərpası haqqında düşünən hökumət tərəfindən müvəqqəti hesab edildi.

## ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Tarix Arxivi, f.897, siy 1, iş 120.
2. Rusca-Azərbaycanca lüğət. Beşinci nəşri. - 11 cild. Bakı, - "Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş redaksiyası", 1990, - 712 s.
3. Білий Д. Д. Кубанська народна республіка // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю. / Редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2008. - 568 с.
4. Деникин А.И. Очерки русской смуты: Борьба русского генерала Корнилова. Август 1917 - апрель 1918. - Мн.: Харвест, 2002, - 400 с. (Воспоминания. Мемуары).
5. Микола Рябовол - український державник із Кубані. // Ренат Польовий. Кубанська Україна. Київ. Діокор. 2002.- С.58-67.
6. Кубанское казачество // Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. Москва. - «Советская энциклопедия», 1983, - с.310-311.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку и уездам Российской Империи кроме губерний Европейской России. Кубанская область.// Elektron  
resurs:[http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp\\_lan\\_97\\_uezd.php?reg=4](http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp_lan_97_uezd.php?reg=4) [Müraciət tarixi: 27.10.2021].
8. Протокол № 6 заседания 29 сентября 1917 года в помещении Зимнего театра.// Протоколы и стенограммы заседаний Кубанских краевой и Законодательной Рад. 1917–1920 гг. Сборник документов: в 6 т. / под ред. А.А.Зайцева. – (Проект «Библиотека Кубанского края»). – Краснодар: Перспективы образования. Т. 4. – Краснодар, 2016. – 404 с.
9. Ратушняк О. В.. Политические искания донского и кубанского казачества в годы Гражданской войны в России (1918-1920 гг.) // Альманах «Белая гвардия», № 8. Казачество России в Белом движении. - М., «Посев», 2005. - С.17-23.
10. Что такое Кубань? Значение слова Кубань в словаре географических названий. Elektron  
resurs.URL: <https://diclist.ru/slovar/geograficheskiy/k/kuban.html> [Müraciət tarixi: 27.10.2021].

**ИКРАМ АГАСИЕВ**

*Доктор исторических наук, профессор,  
Институт истории имени А.А. Бакиханова НАНА*

**СЕИДМАМЕД МАМЕДЗАДЕ**

*Докторант Института истории имени А.А. Бакиханова НАНА*

## СОЗДАНИЕ, ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПАДЕНИЕ КУБАНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Статья посвящена истории Кубанской Народной Республики, которая находилась на Северном Кавказе и просуществовала с 1918 по 1920 год. В статье освещены малознакомые научной общественности страницы исторической географии, населения, внутренней и внешней политики Кубанской Республики. Авторы исследовали особенности становления и деятельности этой молодой республики, существовавшей в те же годы, что и Азербайджанская Демократическая Республика, и указали на факторы, приведшие к ее распаду.

*Ключевые слова:* «Добровольческая армия», Азербайджан, Деникин, Бичерахов, Горская республика, белое движение.

**İKRAM AGASIYEV**

*Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Institute of History named after AA Bakikhanov of ANAS*

**SEYİDMAMMAD MAMMADZADEH**

*Doctoral student of Institute of History named after AA Bakikhanov of ANAS*

### **ESTABLISHMENT, ACTIVITIES AND LIQUIDATION OF THE KUBAN PEOPLE'S REPUBLIC**

The article is devoted to the history of the Kuban People's Republic, which was located in the North Caucasus and existed from 1918 to 1920. The article highlights the pages of the historical geography, population, domestic and foreign policy of the Kuban Republic, which are little known to the scientific community. The authors investigated the features of the formation and activities of this young republic, which existed when the Azerbaijan Democratic Republic existed and pointed out the factors that led to its liquidation.

*Keywords:* "Volunteer Army", Azerbaijan, Denikin, Bicherakhov, Mountain Republic, white movement.

*Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 27 oktyabr 2021-ci il.*

*Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 dekabr 2021-ci il.*

*Rəyçilər: t.ü.f.d. Ramil Niftəliyev, t.e.d. Qabil Əliyev.*